

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Journal of Social Sciences
Cilt/Volume: 2005-1 Sayı/Issue: 10

RİCARDO'NUN İKTİSADİ GELİŞME ANALİZİ ÜZERİNE

Gülenay DİNAR*

ÖZET

Bu makalenin amacı, Ricardo'nun iktisadi gelişme konusuna yönelik düşüncelerini incelemektir. Ricardo'nun iktisadi sistemine göre ekonomi er geç uzun dönem durgunluğa girecektir. Buradaki temel problem söz konusu durgunluğu mümkün olduğunca geciktirmektir. Bu makalede gelişme teorisinin açıklanması için gerekli olan değer, ücret, rant ve kar teorileri de incelenmiştir. Son olarak dış ticaret teorisi Ricardo tarafından gelişmenin önündeki engelin kaldırılmasını sağlayacak bir çözüm aracı niteliğiyle analize dahil edilmiştir.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine the thoughts of Ricardo about the economic growth. According to the economic system of Ricardo, economy earlier or later reaches to the long term stagnation. Main problem here is to delay as possible as the relevant stagnation. In this article the theories of value, wage, rent and profit are investigated to explain the growth theory. Finally, the foreign trade theory as a possible solution tool for eliminating the barrier of growth is discussed.

I.GİRİŞ

Ricardo'nun iktisadi tahlil yönünden iktisatta özel bir yeri vardır. Klasik iktisat üzerine yapılan tartışmalar daha çok Ricardo üzerinde toplanmıştır. Klasik iktisat okulu, İngiltere başta olmak üzere, batılı ülkelerin önemli iktisadi ve politik değişmelere sahne olduğu bir çağda doğmuştur. Ricardo'nun teorik sisteminin oluşmasında da çağının iktisadi koşullarının etkisi büyüktür.

Ricardo'nun yaşadığı çağda, büyük Fransız Devrimi gerçekleşmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte, fabrika üretimine geçilmiş ve kapitalist sistem yükselmeye başlamıştır. 18.yy'dan 19.yy'a geçiş döneminde burjuva sınıfı hem

* Arş. Gör. Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

ekonomik hem de politik olarak güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştı. Yeni gelişen burjuva sınıfı, toprak sahipleri sınıfını kapitalist üretimin önünde bir engel olarak görüyordu. Serbest dış ticaret ve özgürlük talepleri onların çıkarlarını korumak için yapıyordu. Çalışma ve dilediği işi seçme özgürlüğü sanayinin ihtiyacı olan işgücünü karşılamak için gerekiyordu. Müdahale ve faaliyetleri sınırlı olan ve dolayısıyla sermaye birikimine engel olmayan bir devlete gereksinim vardı. Böylece toplum, gittikçe güçlenen ve hem siyasal hem iktisadi alanda söz sahibi olan kapitalist sınıfın çıkarlarına göre yeniden şekillendiriliyor ve toplumla birlikte düşünceler de değişime uğruyordu. Bu düşünceler, giderek gelişmekte olan sanayi kapitalizminin ihtiyaçlarına uygun düşüyordu. Ricardo teorik sistemini oluştururken, bu koşullardan etkilenmiş ve gelişen burjuva sınıfının taleplerinin savunuculuğunu yapmıştır.

Ricardo'ya göre üretimin toplumun üç sınıfı arasında nasıl paylaşılacağı sorunu politik ekonominin temel sorunudur. Bu anlamda Ricardo'nun iktisadi tahlili bölüşüm ilişkileri üzerine kuruludur. Ricardo, bölüşümün iktisadi gelişme süreci içinde nasıl değiştiğini incelemek istemiştir. Bu bakımdan Ricardo'nun iktisadi analizi, sermaye birikimine bağlı olarak değişen kapitalist toplumun farklı aşamalarında bölüşüme, iktisadi gelişmeye ve değere ilişkin güçlü teorik genellemelere imkan veren bir iktisadi analizdir.¹

Ricardo sisteminde gelişme birikim sürecinin mantıksal bir sonucu olarak toplumda üretilen üretimin değerinden emeğin payı çıkarıldıktan sonra kalan kısmın büyümesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yani birikim süreci, bölüşümdeki kar payının yeniden üretime katılmasıdır.² Bu nedenle Ricardo, iktisadi gelişme olgusunu incelemek için toplam üretimin toplumun sınıfları arasında nasıl paylaşıldığını, yani toplumdaki bölüşüm ilişkilerini incelemek gereğini duymuştur. Öyleyse Ricardo'da iktisadi gelişme olgusunu incelemek için toplam üretimin toplumun sınıfları arasında nasıl paylaşıldığını, yani toplumdaki bölüşüm ilişkilerini incelemek gerekir. Bölüşüm ilişkilerini incelemeye geçmeden önce, malların değerini ne belirler sorusuna cevap bulmak için değer teorisi incelenecek, daha sonra sermaye birikimi, iktisadi gelişme ve bölüşüm arasındaki ilişki irdelenip değerlendirilecektir.

¹ İbrahim Tanyeri, "David Ricardo'nun İktisadi Analizi Üzerine", *H.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 18, sayı 2, 2000, s.1-15.

² Bilsay Kuruç, *Ricardo İktisadi'nin Bazı Metod Sorunları*, Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayınları, 1970, s.102.

II. DEĞER TEORİSİ

Ricardo, "Ekonomi Politikin ve Vergilendirmenin İlkeleri" başlıklı temel yapıtında "Bir metanın değerini ya da değiştirebileceği herhangi bir başka metanın miktarını; o metayı üretmek için kullanılan emeğe ödenen karşılığın daha az ya da daha çok olması değil, o metayı üretmek için gerekli emeğin göreceli miktarı belirler"³ cümlesiyle değer teorisini açıklamaya koyulur.

Bir malın değişim değerine sahip olabilmesi için mutlaka o malın bir kullanım değerine sahip olması gerekir. Bununla birlikte kullanım değeri değişim değerinin belirlenmesinde bir ölçüt değildir. Malların değerini, o malı üretmek için gerekli emek miktarı ya da söz konusu malların bulunabilme dereceleri yani kıtlıkları belirler. Ricardo, miktarı kıt olan malları analizine dahil etmemekte ve dikkatini miktarı talep edildikçe çoğaltılabilen mallara yöneltmektedir. Malların mübadele değerleri üretilmeleri için gerekli olan emek miktarı tarafından belirlendiğine göre, üretimlerinde kullanılan emek miktarı arttıkça malların değerleri artacak, üretimlerinde kullanılan emek miktarı azaldıkça malların değerleri azalacaktır.⁴

Ricardo, her üretim alanında üretimin yapılması için zorunlu olan emeği, farklı girdileri ve çıktıları değerlendirmede ortak payda ve ortak ölçü birimi olarak seçmiştir.⁵ Ricardo malların üretimi için gerekli emeği doğrudan emek ve dolaylı emek olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Dolaylı emek, üretimde kullanılan emeğe yardımcı olan makine, teçhizat vb. şeylerin üretimini gerçekleştiren emektir. Doğrudan emek ise üretimde sermaye ile kullanılan emektir. Dolayısıyla Ricardo'da malların değerini belirleyen onların üretilmeleri için gerekli emek miktarı ile her malın üretiminde kullanılan

³David Ricardo, *Ekonomi Politikin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, çev. Tayfun Ertan, İstanbul : Belge Yayınları, 1997, s. 27.

⁴Aynı Eser, s.27-28.

⁵Ricardo, her üretim dalında üretimin yapılması için zorunlu olan emeği, malların değerlerini karşılaştırmada ortak bir ölçü birimi olarak seçmiştir. Emeğin ortak bir ölçü birimi olarak seçilmesi, emeğin buğday yerine bir ölçü birimi olarak seçilmesi demektir. Rant, ücret ve kar teorilerini incelerken de göreceğimiz gibi, Ricardo'nun bölüşüm analizi, bölüşümü reel ya da fiziksel terimlerle ölçer. Bu ölçü ise buğday olarak belirlenmiştir. Ancak tarımsal üretim dışında yapılan üretim için kullanılan girdiler böyle bir ölçmeye imkan vermezler. Çünkü girdiler ve çıktılar türdeş değildir. Bu nedenle Ricardo, her üretim alanında üretimin yapılması için zorunlu olan emeği, farklı girdi ve çıktuları değerlendirmede ortak bir ölçü birimi olarak seçmiştir. Emeğin buğday yerine ikame edilebilmesi ile tek bir tarımsal mala dayalı olarak yapılan analiz, ekonominin tümü için genelleştirilebilmektedir. Bkz. İbrahim Tanyeri, a.g.e., s.10.

doğrudan emek ve emeğe yardımcı olan bütün alet, bina ve makinelere harcanan dolaylı emek kastedilmektedir.

Ricardo farklı emek türleri bulunduğunu kabul etmekte ancak emek türleri arasındaki farklılıkların malların değerini etkilemeyeceğini kabul etmektedir. Çünkü Ricardo'ya göre farklı emek türleri zaman içinde emekçinin görelî ustalığı ve kullanılan emeğin yoğunluğu dikkate alınarak piyasada kesinlik kazanır. Ayrıca o malın üretilmesi için gerekli emek yoğunluğu ya da emekçinin görelî ustalığı farklı zaman dönemlerinde eşit şekilde devreye girer. Değişik emek türleri için bir kez ölçek oluştuğunda, bu ölçek önemli bir değişikliğe uğramaz. Öyleyse Ricardo'ya göre emek türleri arasındaki farklılıklar malların değişim değerini etkilemez.⁶

Ricardo ücret seviyelerindeki değişimin de malların değişim değerlerini etkilemeyeceğini kabul etmektedir.⁷ Çünkü ücret düzeyinde bir değişme sadece karları etkilemekte değişim değerleri üzerinde herhangi bir etkiye neden olmamaktadır. Karlar da sektörler arasındaki hareketliliğin yüksek olması nedeniyle bütün sektörlerde birbirine eşitlenecek ve bütün malların fiyatlarında aynı oranda kar olacaktır. Öyleyse kar oranlarında meydana gelecek bir değişme de değişim değerini etkilemeyecektir. Aynı şekilde rantta meydana gelecek bir gelişme de değişim değerini etkilemez. Çünkü rant değişim değerinin yüksek oluşundan kaynaklanmaz. Toprak sahipleri rantlarından vazgeçseler bile buğdayın fiyatında bir düşme gerçekleşmez.

Ricardo'ya göre malların değerini, bunların üretiminde kullanılan emek miktarının belirleyeceği ilkesi; makine, sabit ve de dayanıklı sermaye kullanımıyla değişikliğe uğratılmıştır.⁸ Ricardo, sermayeyi dayanıklılığına ve yeniden üretilme derecesine göre döner sermaye ve sabit sermaye olarak ikiye ayırmaktadır. Ancak sabit sermayenin dayanıklılık derecesi de farklılık gösterir. Aynı şekilde döner sermayenin de döngülerini tamamlama ve kullanıma geri dönme süreleri eşit değildir. İki ayrı uğraşta sermaye miktarları aynı olsa bile, sabit ve döner sermaye oranları aynı olmayabilir. Durum böyle olunca emeğin ücretindeki bir artış üretilen malları eşit ölçüde etkilemez. Sabit sermaye oranlarının yüksek olduğu alanlarda ücretlerdeki bir yükselme nisbi değer düşmesine, ücretlerdeki bir düşme ise nisbi değer artmasına yol açar. Örneğin, genel bir ücret yükselişi, sermaye yoğun

⁶ David Ricardo, a.g.e., s. 34-35.

⁷ Bkz. Mark Blaug, *Ricardian Economics*, New Haven: Yale University Press, 1958, s.15-22.

⁸ David Ricardo, a.g.e., s. 42.

endüstrilerde üretilenlere oranla emek yoğun endüstrilerde üretilen malların fiyatını yükseltir.⁹ Aynı şekilde iki malın üretiminde aynı miktarda sabit ve döner sermaye kullanılmış olsa bile, sabit sermayelerin ömür süreleri çok farklı olabilir. Emeğin değerinde düşme ya da artma, sabit sermayenin ömür süresine bağlı olarak da, malların değişim değerinde değişikliğe neden olur. Ücretlerde genel bir artış, dayanıklılığın az olduğu alanda üretilen malın değerini, dayanıklılığın fazla olduğu alanda üretilen mala oranla arttıracaktır.¹⁰

Ricardo'ya göre üretimde yalnızca emeğin kullanıldığı ve sabit sermayenin aynı değerde ve aynı ömür süresine sahip olması durumunda üretilen malların değeri yalnızca üretimlerinde kullanılan emek miktarına göre belirlenir. Bu koşullar dışında, malların değişim değerleri, üretilmeleri için gereken emek miktarı değişmeksizin kalsa bile değişim gösterebilir.

"Daha önceki bölümde geyik ve som balığını avlamak için gerekli alet ve silahların eş ölçüde dayanıklı ve aynı miktar emeğin ürünleri olduğunu varsaydık; geyiğin ve som balığının nisbi değerlerindeki değişmelerin yalnızca onları elde etmek için gerekli emek miktarlarının değişmesine bağlı olduğunu gördük; ama toplumun her durumunda farklı işlerde kullanılan araç, gereç, bina ve makineler farklı dayanıklılık derecelerinde olabilirler ve onları üretmek için farklı oranlarda emek gerekebilir. Ayrıca emeği desteklemek için kullanılan sermaye ile araç, makine ve binalara yatırılan sermayenin bileşimi farklı oranlarda olabilir. Sabit sermayenin dayanıklılık derecesindeki bu fark ve iki tür sermayenin bileşim oranlarındaki bu değişiklik, malların nisbi değerlerindeki değişmeler için, onların üretimleri için gerekli emek miktarlarının daha büyük ya da daha küçük olmalarının dışında, başka bir neden ortaya çıkarır: bu neden emeğin değerindeki yükselme ya da düşmedir."¹¹

Ricardo'ya göre malların değerlerindeki değişmeleri belirleyebilmek için, bu malların her birinin değişmeyen standart bir değer ölçüsü ile kıyaslanması gerekir. Bu değer ölçüsü bütün zamanlarda ve bütün koşullarda hep aynı emek miktarı ile üretilebilecek bir mal olmalıdır. Ancak Ricardo, böyle bir ölçüt bulmanın olanaksız olduğunu kabul eder.

⁹ Sabri Çaklı, (1992) *Klasik İktisadi Düşünce'de Ücret Vergileri ve Emekçi Sınıfın Durumu*. Ankara : Yayınlanmamış Çalışma., s. 19.

¹⁰ Aynı Esere, s.20.

¹¹ David Ricardo, (1978) *The Principles of Political Economy and Taxation*. London: Every's Man Library., s.18'den akt. Sabri Çaklı, a.g.e., ss.18-19.

III. BÖLÜŞÜM TEORİSİ

I. Rant Teorisi

Ricardo'ya göre rant "toprağın özgün ve yok edilmez güçlerini kullanarak elde edilen üründen toprak sahibine ödenen parçadır."¹² Rant ifadesi sermayenin faizi ve karı ile özdeş değildir ve çiftçinin her yıl toprak sahibine yaptığı ödemeyi tanımlamaktadır. Ricardo toprak rantından söz ederken toprağın özgün ve yok edilemez güçlerini kullanmaya karşılık yapılan ödemeyi kastetmektedir. Rantı arazinin ıslahından doğan gelirden ve toprakta bulunan kömür, taş veya kereste için yapılan ödemelerden ayırır. Çünkü bunlar ranttan çok karın doğmasına neden olmaktadır.

Bir ülke bol verimli toprağı olduğunda ve yerleşime ilk defa açıldığında nüfusu geçindirmek için toprağın çok küçük bir oranının ekilmesi yeterli olacaktır. Bu koşullar altında rant ödenmez. Çünkü toprak nüfusa oranla bol miktardadır ve henüz özel mülkiyete geçirilmemiştir. Bu nedenle hiç kimse toprağın kullanılmasına karşılık bir ödeme yapmaz. Toprak serbest bir mal özelliğine sahiptir. Sermaye birikimi ve nüfus arttıkça giderek daha az verimli topraklar kullanılmaya başlanır.¹³ Böylece başlangıçta üretime alınan verimli topraklar için rant ödenmeye başlanır. Üretime alınan topraklarda verimlilik farkı ne kadar çoksa rant da o kadar yüksek olur.

Rant bir yandan tarımda azalan verim koşullarının geçerli olması nedeniyle, öte yandan toprağın kıt bir faktör olması ve topraklar arasında kalite farklılıkları bulunması nedeniyle ortaya çıkar.

"Eğer tüm topraklar aynı özelliklere sahip olsaydı, eğer toprağın miktarı sınırsız, kalitesi de tek düze olsaydı, toprak kullanımı karşılığında hiçbir ödeme istenemezdi. Toprak ne zaman ki kendine özgü ayrıcalıklara sahip olur, miktarı sınırsız olmaktan çıkıp kalitesi değişmeye başlar ve nüfus artışı nedeniyle daha düşük kalitedeki ya da daha az avantajlı konumdaki topraklar ekime sokulur, o zaman toprak kullanımı karşılığında rant ödenir. Toplum ilerleme kaydedip ikinci derecede verimli topraklar ekime sokulduğu anda birinci derecede kaliteli toprağı rant ödenmeye başlanır: Ödenecek rant miktarı, bu iki toprak parçası arasındaki kalite farkına bağlı olacaktır."¹⁴

Nüfusun artmasıyla birlikte giderek daha az verimli topraklar ekime açılır ve rant ortaya çıkar. Öte yandan daha verimli toprak üzerinde daha fazla emek ve sermayenin kullanılmasıyla ortaya çıkan azalan verim de rantın ortaya çıkmasına yol açar. Bu bağlamda rant her zaman eşit miktarda emek ve sermaye kullanılarak elde edilen üretim miktarları arasındaki fark kadardır. O

¹² David Ricardo, a.g.e., s. 61.

¹³ Aynı Eser, s.63.

¹⁴ Aynı Eser, s.63.

halde toprak bol miktardaysa ve aynı kalitedeyse ya da daha önce üretime sokulmuş olan topraklar üzerinde daha fazla sermaye ve emek kullanılması nedeniyle verimde bir azalma olmuyorsa rant söz konusu olamaz. Çünkü rant verimli toprakta ortaya çıkan bir gelir farkıdır. Nüfusun artması ve tarımda azalan verim koşullarının geçerli olması üretim maliyetinin artmasına yol açarak tahılın mübadele değerini yükseltir. Çünkü söz konusu malları üretebilmek için eskisine oranla daha fazla emek kullanılması gerekmektedir.

Tahılın fiyatının yükselmesinin nedeni toprak sahibine rant ödenmesi değil, son üretim parçasının üretilebilmesi için daha çok emek kullanılmasıdır. Rant, malların fiyatlarında yer almaz. Çünkü rant tüketim malı olan tahılın giderek daha az kaliteli topraklarda üretilmesi nedeniyle ortaya çıkar. Tahılın giderek daha az kaliteli topraklarda üretilmesi üretim maliyetini yükseltir. Bu ise tahılın fiyatının yükselmesine neden olur. Görüldüğü gibi tahılın fiyatı rantın yüksek olmasından değil, tahılın üretiminin güçleşmiş olmasından dolayı yüksektir. Toprak sahipleri rantlarından vazgeçseler bile tahılın fiyatı düşmez.

“Mısırın değeri, mısırın, rant ödenmesine gerek olmayan kalitedeki toprak ya da sermaye ile üretilmesi durumunda kullanılacak emek miktarı tarafından tayin edilir. Mısırın fiyatı, rant ödendiği için pahalı değildir. Mısırın fiyatı yüksek olduğu için rant ödenmektedir. Görüldüğü üzere, toprak sahipleri ranttan tamamen vazgeçseler bile mısırın fiyatında hiçbir azalma olmayacaktır. Böyle bir durum, hepsi hepsi bazı çiftçilerin asiller gibi yaşamlarına olanak sağlar ama ekime sokulan en az üretken toprak üzerinde mısır yetiştirebilmek için gereken emek miktarı azalmaz.”¹⁵

Ricardo'ya göre rant, ülkenin artan nüfusu için gıda sağlanmasının zorlaşması nedeniyle yükselmektedir.¹⁶ Başka bir ifadeyle rant sermaye birikiminin ve nüfus artışının bir sonucudur. Sermaye birikiminin artması emeğe olan talebin artmasına ve böylece emeğin ücretinin yükselmesine neden olur. Emeğin ücretinin yükselmesi ise nüfusun artmasına ve tahılın fiyatının yükselmesine neden olur. Bunun sonucunda giderek daha az kaliteli topraklar kullanıma açılarak rant ortaya çıkar.

¹⁵ Aynı Eser, s.67.

¹⁶ “Rant hiçbir zaman zenginliğin nedeni değildir; rant, zenginliğin belirtisidir; çünkü, rant sabitken hatta düşerken zenginlik çoğu zaman en hızlı şekilde artmaktadır. Rant, kullanılan toprağın üretken gücü azalırken en hızlı şekilde yükselir. Zenginlik ise kullanılan toprağın emek miktarında oransal bir büyüme olmaksızın artırılabilirdi, dolayısıyla ranttaki yükselmenin yavaş olduğu ülkelerde en hızlı şekilde artar” Aynı Eser, s. 69.

Rant emeğin yenilenmesini sağlayan tüketim mallarının tarım kesiminde üretilmesinden kaynaklanmaktadır. Emek tarafından gerçekleştirilen üretimin bir kısmı emeğin yenilenmesi için harcanır. Emeğin yenilenmesinden sonra arta kalan kısım birikim sürecinin kaynağını oluşturur. Bu fazla kısım birikime dönüşmeden rant biçiminde toprak sahibine aktarılır. Yeniden üretilmek üzere kullanılamaz. Böylece rant, üretimde yaratılan yeni bir pay değil, yaratılmış olan gelirden (daha doğrusu, 'fazla' payından) alınan bir pay sayılır.¹⁷

2. Ücret Teorisi

Ricardo'ya göre emeğin de diğer bütün mallar gibi bir doğal bir de piyasa fiyatı vardır. Emeğin doğal fiyatı, emekçinin yaşayabilmesi ve neslini arttırma ya da azalma olmaksızın sürdürebilmesi için gerekli olan fiyattır. Emeğin doğal fiyatı ne miktarda gıda ve temel gereksinimlerini sağlayabileceğini gösterir.¹⁸ Emekçinin yaşayabilmesi için gerekli olan mal ve hizmetlerin fiyatı yükseldiğinde emeğin doğal fiyatı yükselir, temel gereksinimlerinin fiyatı düştüğünde ise emeğin doğal fiyatı düşer.¹⁹

Toplumun gelişmesiyle birlikte emekçinin geçimini sağlayan malların üretiminin giderek zorlaşması nedeniyle emeğin doğal fiyatı yükselme eğilimine girer. Tarımdaki iyileşmeler ve gıda maddelerinin ithal edilmesi gibi önlemler geçimlik malların fiyatının yükselmesini önleyerek emeğin doğal fiyatının yükselmesini önleyebilir. Servet ve nüfus artarken hammadde ve emek hariç diğer tüm metallerin doğal fiyatı, makinelerdeki gelişme, işbölümü ve uzmanlaşma nedeniyle azalma eğilimindedir. Ricardo'nun doğal ücret oranı tarihsel bir değişkendir. Reel olarak, sosyo-kültürel çevredeki değişimle birlikte artabileceği gibi, reel olarak aynı kalsa da, nakden tarımda azalan getirinin etkisi altında yükselir.²⁰

¹⁷ Bilsay Kuruç, a.g.e., s.55.

¹⁸ Ricardo, emekçinin yaşayabilmesi için gerekli olan tüketim sepetinin tarımsal mallardan oluştuğunu kabul eder. Ona göre, tarım dışındaki mallar imalat mallarıdır ve bu mallar esas olarak emekçi dışındaki toprak sahipleri ve kapitalistler tarafından tüketilir. Bu nedenle, Ricardo'ya göre yalnızca tarımsal malların fiyatındaki bir artış ücretleri arttırır ve dolayısıyla karları azaltır. Bkz. Davide Fiaschi, Rodolfo Signorino, "Consumption Patterns, Development and Growth: Adam Smith, David Ricardo and Thomas Robert Malthus", **Euro. J. History of Economic Thought**. 10:1 5-24 Spring, s.13.

¹⁹ David Ricardo, a.g.e., s.85.

²⁰ Gülten Kazgan, a.g.e., s.79.

Emeğin piyasa fiyatı ise emekçiye yapılan ödemeyi tanımlamaktadır ve emek arz ve talebi tarafından belirlenir. Buna göre emek arzı bol olduğunda emek ucuz, kıt olduğunda ise emek pahalıdır. Emeğin piyasa fiyatı uzun dönemde doğal fiyatına uyum sağlar. Bu uyum nüfustaki değişme yoluyla sağlanır. Emeğin piyasa fiyatı doğal fiyatını aştığı zaman emekçi refah içinde olur. Emekçi yaşamının temel gereksinimlerini artık daha büyük bir oranda karşılayabileceği için sağlıklı ve büyük bir aile kurabilecektir. Ancak, piyasa ücretlerinin doğal ücretlerden yüksek olması nüfus artışını körükleyerek emek arzını arttırır. Emek arzının artması ise ücretleri tekrar doğal düzeyine düşürür. Tersine, emeğin piyasa fiyatı doğal fiyatının altına düştüğünde emekçi kötü duruma düşecek, yaşaması için gerekli olan malları elde edemeyecek, emekçilerin sayısı azalacak ve ücretler yeniden doğal fiyata yükselecektir.²¹

Emeğin piyasa fiyatı, toplumdaki her gelişme ve sermayedeki her artışla birlikte yükselmektedir. Ricardo, sermayenin artışı konusunda değişik durumlardan bahsetmektedir. Sermayenin değeri artarken, aynı zamanda, miktarı da artabilir. Bir ülkede üretilen gıda maddeleri miktarı arttırılırken, bunları üretebilmek için daha fazla emek kullanmak gerekebilir. Böyle bir durumda sermaye hem miktarca hem değerce artacaktır. Sermayenin artışı konusunda başka bir durum da sermayenin değeri yükselmezken hatta düşerken miktarca arttığı durumdur. Böyle bir durumda ülkede üretilen gıda maddeleri miktarı artarken, makineler sayesinde o malların üretilmesi için gerekli olan emekte hiç artış olmayabilir hatta azalma bile olabilir. Sermayenin değerce artarken miktarca arttığı durumda emeğin doğal fiyatı yükselir. Sermayenin değeri değişmez hatta düşerken miktarca arttığı durumda ise emeğin doğal fiyatı değişmez ya da düşer. Emek arz ve talebiyle belirlenen piyasa fiyatı her iki durumda da yükselir. Çünkü emeğe olan talep artmaktadır. Emeğin piyasa fiyatı her iki durumda da doğal fiyatını aştığı için emekçi mutlu ve refah içinde olacaktır. Ancak piyasa fiyatı her iki durumda da doğal fiyatına dönme eğiliminde olacaktır. Doğal fiyata uyum gösterme, sermayenin hem miktarca hem değerce arttığı durumda daha hızlı gerçekleşecektir. Çünkü gıda ve gereksinimlerin fiyatındaki artış, artan ücretlerin büyük bir kısmını emecek, emek arzındaki küçük bir artış emeğin piyasa fiyatını, kısa bir zaman içinde emeğin o sırada yükselmiş olan doğal fiyatına indirecektir.²² Sermayenin sadece miktarca arttığı değerce değişmediği ya da azaldığı durumda ise

²¹ David Ricardo, a.g.e., s.86.

²² Aynı Eser, s.87.

emekçinin durumu birinci duruma göre daha iyi olacaktır. Emekçinin piyasa ücreti, gıda ve diğer gereksinimlerinin fiyatında bir artış olmaksızın gerçekleşmiştir. Emegın piyasa fiyatının doğal fiyat düzeyine inmesi için birinci duruma göre büyük bir nüfus artışı gerekmektedir. Emekçinin durumundaki iyileşme daha uzun süre devam etmektedir.

Emegın piyasa fiyatı, toplumdaki her gelişme ve sermayedeki her artışla birlikte yükselmektedir. Ancak bu yükselişin kalıcı olup olmaması emegın doğal fiyatının da artıp artmadığına bağılı olacaktır. Sermaye birikiminin artması emeğe olan talebin emek arzını aşmasına yol açarak piyasa ücretlerini yükseltir. Nüfus arttıkça ve daha kötü kalitedeki topraklar kullanılmaya başladıkça sermayenin artma eğilimi azalmaya başlayacaktır. Çünkü toprak üzerinde kullanılan sermayedeki her artışa karşılık olarak üretimde oransal bir azalma meydana gelecektir. Dolayısıyla elde edilen ürünün büyük bir bölümü nüfusun zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılacaktır. Paranın değerinde herhangi bir değişiklik yoksa, servet ve nüfus artışıyla birlikte hem rant hem de ücretler artma eğiliminde olacaktır.²³ Ancak ranttaki artış ile ücretlerdeki artış arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Rantın nominal değeri artarken, bölüşümden aldığı pay da artmıştır. Emekçinin ise nominal ücreti artmış ancak bölüşümden aldığı pay azalmıştır. Dolayısıyla toprak sahibinin durumu iyileşirken, emekçinin durumu kötüleşmektedir.

3. Kar Teorisi

Ricardo karı iktisadi sistemde birikim ve tasarruf için şart saymaktadır. Kar oranlarının yüksek olması tasarruf ve birikimlerin artmasına, kar oranlarının düşük olması ise tasarruf ve birikimlerin azalmasına yol açmaktadır. Ekonominin gelişmesi sermaye birikimine, sermaye birikimi ise yeterince yüksek bir kar oranına bağılı olduğuna göre, ekonominin gelişmesini sağlayacak olan faktör karın varlığı ve yükselmesidir. Ekonomiyi durgunluğa götürecek olan faktör de kar oranlarının düşmesidir.

Üretilen malların değeri yalnızca iki parçaya ayrılmaktadır. Bunlardan biri emegın ücretini diğeri de sermayenin karını oluşturmaktadır. Rant fiyata dahil değildir. Ücret ve kar bir bütünün iki parçası olduğuna göre birinin düşük olması diğerin yüksek olmasına ya da tersine birinin yüksek olması diğerin düşük olmasına neden olacaktır.

Değer teorisine göre bir malın değeri üretilmesi için gerekli emek miktarı tarafından belirlenmektedir. Ricardo emegi de mal olarak gördüğü için

²³ Aynı Eser, s.92.

emeğin değeri de kendini yeniden üretebilmesi için gerekli emek miktarı tarafından belirlenmektedir. Emek bir maliyet unsuru olduğu için emeğin değeri tüm malların değerinin içinde yer alacaktır. Emeğin kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olan ücret mallarının tarım kesiminde üretilmekte olduğu varsayılır. Rant teorisini açıklarken de ifade ettiğimiz gibi tarım kesiminde azalan verim koşulları geçerlidir. Toplum geliştikçe ve sermaye birikimi arttıkça üretimde daha az kaliteli topraklar kullanılmaya başlanır ve aynı miktar ürün ya daha fazla miktarda emek kullanılarak üretilir ya da aynı miktarda emek ile daha az miktarda ürün elde edilir. Bunun sonucunda gıda maddelerinin fiyatı yükselir. Çünkü bu malların üretilmesi için daha fazla emek kullanılması gerekmektedir. Gıda maddelerinin fiyatındaki yükseliş ise zorunlu olarak nominal ücretlerde bir artışı gerektirir. Karlarla ücretler arasındaki ters yönlü ilişki gereği nominal ücretlerdeki yükseliş, diğer şeyler aynı iken, karların düşmesine neden olur. Ücretlerde herhangi bir değişme olmadığı sürece imalatçının karlarında da herhangi bir değişiklik olmayacaktır.²⁴

Gıda maddelerinin fiyatındaki bir yükseliş emeğin değerini arttırmakla birlikte, imalat mallarının fiyatı üzerinde bir etkide bulunmayacaktır. Çünkü imalat mallarının üretilmesi için gerekli emek miktarında bir değişiklik olmamıştır. Bu süreç sonunda çiftçinin karları da azalacaktır. Çünkü çiftçi istihdam ettiği emekçi için hem daha fazla ücret maliyetine katlanacak, hem de azalan verimler dolayısıyla aynı miktar toprak üzerinde ya daha fazla emekçi istihdam edecek ya da daha fazla rant ödemek zorunda kalacaktır. Çiftçinin ürettiği malın fiyatındaki artış kar oranının azalmasını önleyemeyecektir. Çünkü fiyattaki artış ücretlerdeki artışı telafi edemeyecektir.²⁵

"O halde, hammadenin fiyatında yükselme olurken ücret artışı da görülmekteyse, ister tarımda ister imalatta olsun, her durumda karlar düşecektir. Eğer çiftçinin rant ödedikten sonra eline kalan mısır hiçbir ek değer sağlamıyorsa, eğer imalatçı imal ettiği mallar için hiçbir ek değer elde etmiyorsa ve hem çiftçi hem de imalatçı ücretler için daha büyük değerde ödeme yapmak zorunda kalıyorlarsa o zaman ücretler yükseldikçe karların düşeceği bundan daha açık bir şekilde ortaya konabilir mi?"²⁶

Gıda maddelerinin fiyatıyla birlikte emekçinin ücreti de artacak ve ücretin harcandığı tüm malların fiyatının yükselmesi karları düşürecektir.

²⁴ Aynı Eser., s.100.

²⁵ Aynı Eser, s.100.

²⁶ Aynı Eser, s.103

Emekçinin bir mala yönelik talebinin yüksek olması nedeniyle söz konusu malın piyasa fiyatı yükselebilir. Böyle bir durumda üretici normal üstü kar elde eder. Ancak buradaki yüksek kar diğer üreticileri bu alana çekerek fiyatı tekrar doğal düzeyine indirir ve sonuç olarak kar oranları da doğal düzeyine iner.

Karlar ücretleri sıfır yapacak şekilde gelişemez. Çünkü böyle bir durumda emekçilere geçimini sağlayabilecek bir pay kalmaz. Aynı şekilde ücretler de karları sıfır yapacak şekilde yükselemez. Toplum geliştikçe, servet ve nüfus arttıkça ücretler ve rantlar artar. Ancak ücretlerdeki artış, rantlardaki artıştan farklıdır. Gıda maddelerinin pahalılaşması emekçinin aldığı payın reel değerinin düşmesine yol açar. Oysa toprak sahibinin aldığı payın reel değeri artar. Dolayısıyla burada emekçinin ücreti nominal olarak artmış ancak reel olarak azalmıştır. Kısacası emekçinin durumunda bir gerileme görülmektedir. Oysa toprak sahibinin hem nominal hem de reel geliri artmıştır.

IV. BÜYÜME TEORİSİ

Ricardo sisteminde gelişme birikim sürecinin mantıksal bir sonucu olarak toplumda üretilen üretimin değerinden emeğin payı çıkarıldıktan sonra kalan kısmın büyümesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yani birikim süreci, bölüşümdeki kar payının yeniden üretime katılması süreci olarak görülür.²⁷

Toplumun gelişmesiyle birlikte sermaye ve nüfusun artması daha az verimli toprakların kullanıma açılmasına ve aynı miktarda ürünü üretebilmek için daha fazla emek ve sermaye kullanılmasına neden olacaktır. En verimli topraklar için çiftçiler arasındaki rekabet rantı yükseltecek ve toplam ürünün gittikçe artan bir kısmı toprak sahibine gidecektir. Bu görüşler Ricardo'nun iktisadi büyüme teorisinin özünü oluşturmaktadır.

Ricardo'ya göre emekçinin yaşaması için gerekli olan gıda maddelerinin üretilmesinin zorlaşması, kar oranlarını azaltarak, birikime giden payın azalmasına yol açmaktadır. Yani, sermaye birikimi devam ettikçe nüfus artacak, gıda maddelerinin fiyatı yükselecek, buna bağlı olarak da karlar düşecektir. Kısacası emeğin yenilenmesi için daha fazla emek harcanması birikime giden payın azalmasına neden olarak sermaye birikiminin önünde bir engel oluşturacaktır.

Ricardo 18 Aralık 1814'de Malthus'a yazdığı mektupta şunları söylemektedir:

“Sermaye birikimi karların düşmesine yol açmaktadır. Niçin? Şundan ötürü ki, her birikim, yiyecek maddesi elde etme bakımından daha büyük güçlükler

²⁷ Bilsay Kuruç, a.g.e., s.102.

doğurmaktadır; ta ki, birikimle birlikte tarımda teknik yenilikler de olsun. Ancak, o durumda, birikim karların azalmasına yol açmaz. Eğer böyle, güçlüğün artması diye bir mesele yoksa, karlar hiç düşmeyecektir. Çünkü, mamul maddelerin karlı bir şekilde yapımı için, ücretlerin yükselmesinden gayrı bir sınır söz konusu olmayacaktır. Eğer, sermaye biriktikçe adımıza bir miktar yeni ve verimli toprak ekleyebilirsek, karlar hiçbir zaman düşmez."²⁸

Ricardo'ya göre tarımda ve sanayide sürekli teknik değişimin bulunduğu veya, yeni iskan edilmiş ülkelerde olduğu gibi, sermaye birikiminin hızlı, verimli toprakların bol olduğu durumlarda, kar oranı düşmeyebilir. Bununla birlikte kar oranı eninde sonunda sermaye birikimini ve büyümeyi durduracak düzeye düşecek ve ekonomi durgunluk aşamasına girecektir. Bu durgunluk aşaması makine kullanımı, toprağın verimini arttıran tarımsal buluşlar ve özellikle de serbest tahıl ithalatı sayesinde geciktirilebilecektir.

"Karların doğal eğilimi düşme doğrultusundadır; çünkü toplum ve servet büyüdükçe, gereksinme duyulan daha fazla miktarda gıda, giderek daha fazla miktarda emek kullanılarak sağlanabilir. Karlar açısından yer çekimine benzetebileceğimiz bu eğilim ne mutlu ki dönem dönem önlenebilmektedir. Buna, bir yandan temel gereksinimlerin üretimleriyle bağlantılı makinelerdeki gelişmelerin, diğer yandan da tarım bilimindeki buluşların, eskiden gerekli olan emeğin bir kısmından tasarruf etmemize olanak sağlayarak emeğin temel gereksinimlerinin fiyatının düşmesine yol açmaları neden olmaktadır."²⁹

Büyümenin sağlanması sermaye birikimine, sermaye birikimi de yüksek kar oranına bağlı olduğuna göre karları yükseltecek her çare sermaye birikimini arttıracak ve iktisadi büyümeyi hızlandıracaktır. Kar oranının yeterince yüksek olmaması sermaye birikiminin önünde engel oluşturacak ve ekonomiyi durgunluğa sürükleyecektir.³⁰ Kar oranlarının azalmasına neden

²⁸ Akt.Bilsay Kuruç, a.g.e., s.102.

²⁹ Ricardo, a.g.e., s.108.

³⁰ Ricardo sermaye birikiminin ve iktisadi büyümenin sağlanmasını temel amaç olarak görmüştür. Bu nedenle ekonominin, azalan verimin etkilerinden dolayı, durgun duruma ulaşması yani sermaye birikiminin durması çare bulunması gereken çok ciddi bir sorundur. Ancak Klasik okulun diğer bir temsilcisi olan John Stuart Mill Ricardo'dan farklı olarak durgun durumu bir mutluluk çağı olarak görmektedir. Ona göre insanların ilerlemek için mücadele etmeleri kınanacak bir evredir.

John Stuart Mill **İlkeler**'de bunu şöyle ifade etmektedir:

"Kapital ve servetin durgunluk dönemine, eski okulun politik iktisatçıları gibi samimi bir korkuyla bakmıyorum. Genellikle, bunun şimdiki duruma oranla çok daha elverişli olacağına inanıyorum. İnsanların normal halinin, ilerlemek için mücadele olduğunu söyleyenlerin hayat idealinden, pek hoşlanmadığımı itiraf edeyim;..... Amerika'nın kuzey ve orta eyaletleri, çok elverişli şartları olan bir uygarlık dönemine örnektir... Chartism'in altı noktası da bunlarda

olan şey de ücretlerin yükselmesidir. Kar oranlarının yükseltilmesi için ücretlerin düşürülmesi gerekmektedir. Ücretler ise emekçinin tükettiği gıda mallarının fiyatına bağlı olduğundan gıda maddelerinin fiyatının düşürülmesi gerekmektedir. Gıda maddelerinin fiyatının yüksek olması tarımda azalan verim koşullarının geçerli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Ricardo dış ticaretin gelişmesini ve tahıl ithalatını yasalarla sınırlandıran tahıl yasalarının kaldırılmasını önermiştir. Çünkü tarım ürünleri ücret mallarını oluşturmakta ve korumacı politikalar bu malların fiyatlarını yükseltmektedir. Bunun için ucuz yiyecek ithal edilmesi gerekmektedir.

“Karlar, tüm ülkelerde ve tüm zamanlarda, emekçilerin temel gereksinimlerinin, rant ödenmesine gerek olmayan toprak ya da sermayeyi kullanarak üretilmeleri sırasında gerekli olan emek miktarına bağlıdır. O halde sermaye birikiminin yaratacağı etkiler ülkeden ülkeye farklılık gösterecek ve bu etki en başta toprağın verimliliğine bağlı olacaktır. Toprağın kötü kalitede olduğu ve gıda ithalatının yasaklandığı bir ülke ne kadar geniş olursa olsun, sermaye birikiminde meydana gelecek en küçük artış kar oranında büyük bir azalmaya neden olacak ve rantta hızlı bir artışa yol açacaktır. Bunun tam tersine; toprağı verimli olan küçük bir ülke, eğer gıda ithalatına da izin veriyorsa, kar oranında büyük bir düşme olmadan ya da rantta büyük bir artış meydana gelmeden, büyük bir sermaye stoku biriktirebilir.”³¹

Kısacası, Ricardo'ya göre birikimi belirleyen etken tarım mallarının üretim koşullarıdır. Bu nedenle birikimin incelenmesi demek, emeğin yenilenmesi sorununun belirli koşullar içinde incelenmesi demektir. Tarım kesiminde üretim koşullarının veri olduğu ve teknik koşullarda bir değişme olmadığı varsayıldığı için tarımsal üretim fiziki imkanlar tarafından sınırlanmaktadır. Bu nedenler üretim koşullarında verimin azalarak, tüm sistemde azalan verimler kanununun geçerli olmasına neden olmaktadır. Tarım kesiminde azalan verimler kanununun geçerli olması, toprağın kıt ve farklı kalitede olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle daha az kaliteli toprakta üretim yapan çiftçiler üretim miktarı arttıkça daha fazla emek faktörü kullanacaktır. Bu durum emek faktörünün üretim içindeki payının sürekli olarak artıracak, birikime gidecek olan kar payının ise azalmasına neden olacaktır.

---

vardır ve sefalet yoktur; (fakat) bütün bu elverişli şartların onlara sağladığı şey, bir cinsiyetin tümünün hayatını dolar avcılığına, diğerinin de, dolar avcılarını yetiştirmeye hasretmesidir. Gelecekteki insan severlerin gerçekleştirme arzusu duyacakları toplumsal mükemmellik, bu değildir.” Bkz. G.Kazgan, a.g.e., s.89

³¹ Ricardo, a.g.e., s.113.

Durgunluk durumunda ücretler geçimlik düzeydedir. Nüfus sabittir. Kar haddi minimum riziko primini ancak karşılayacak düzeye düştüğü zaman yatırım yapılmaz. Ancak toprak sahiplerinin rantı çok yüksektir.

Başlangıçta kar haddinin yüksek olması ücret fonlarının artarak doğal düzeylerinin üzerine çıkmasına neden olur. Bunun sonucunda nüfus artışı gerçekleşir. Nüfus artışı emek arzının artmasına neden olacağı için ücret haddi uzun dönemde doğal düzeyine iner. Ancak nüfus artıktıça gıda maddeleri fiyatları yükseldiği için, nominal ücretlerin aynı oranda yükselmesi gerekmektedir. Tarımda azalan getiri gıda maddelerinin fiyatının yükselmesine yol açar. Ancak sanayide sabit getiri söz konusu olduğu için sanayi ürünlerinde bir fiyat artışı gerçekleşmez. Rekabet tarım ve sanayide ücretlerin eşitlenmesine yol açar.

Ricardo, sermaye birikiminin hızlı, verimli toprakların bol olduğu ülkelerde ya da hızlı teknolojik değişimin gerçekleştirildiği ülkelerde kar haddinin uzun süre yüksek kalabileceğini kabul eder. Ancak karlar eninde sonunda düşecektir. Kar haddi minimum riziko primini karşılayacak düzeye düştüğü zaman, birikim ve büyüme duracak ve uzun dönem durgunluk aşamasına geçilecektir. Bu aşamada rantlar çok yüksek, ücretler geçimlik düzeyde, nüfus artışı ve sermaye stoku ise sabittir.

V. DIŞ TİCARET TEORİSİ

Ricardo'ya göre, büyümenin sağlanabilmesi sermaye birikimine, sermaye birikimi de karın varlığına bağlıdır. Toplumun gelişmesiyle birlikte kar oranlarının -ücretlerin yükselmesi nedeniyle - düşmesi sermaye birikiminin önünde engel oluşturacaktır. Öyleyse ekonomide büyümeyi sağlayacak olan faktör kar oranlarının düşmesini engellemektir. Ancak ücretlerde bir azalma olmadan kar oranlarını yükseltebilmek mümkün değildir. Ücretlerin yükselmesine neden olan emekçinin tükettiği malların fiyatındaki artış tarım kesimindeki üretim koşullarından kaynaklanmaktadır. Toprağın kıt ve farklı kalitelerde bir faktör olması nedeniyle eninde sonunda tarımda azalan verimler ortaya çıkacak, tahılın fiyatı yükselecek ve karlar kaçınılmaz olarak düşecektir. Eğer emekçilerin tükettiği gıda ve gereksinimler dış ticaretin genişlemesi ya da makinelerdeki iyileşme ve teknolojik gelişme³² yoluyla pazara daha düşük

³² Ricardo'ya göre tarımda emek tasarruf eden teknik değişmelerin meydana gelmesi toprakta azalan verimin ortaya çıkışı ve dolayısıyla toplam üretimden ücretlere ve ranta ayrılan payların artmasını engelleyebilir. Böylece çiftçi teknik gelişme sayesinde diğerleri onu izleyinceye kadar geçici bir kar artışı sağlar. Çünkü çiftçiler arasındaki rekabet sonunda bütün çiftçiler aynı

fiyatla getirilebilirse, karlar artacaktır. Ancak karların artabilmesi için düşük fiyatla pazara getirilecek olan malların emekçinin tükettiği türden mallar olması gerekmektedir. Eğer pazara düşük fiyatla getirilmesi sağlanan mallar emekçinin tüketmediği türden mallar ise –örneğin lüks mallar- ücretlerde ve rantta bir düşme olmayacak ve kar oranlarında bir artış gerçekleşmeyecektir.

“Şarap, kadife, ipek ve diğer pahalı metalar yüzde 50 oranında ucuzlasalar bile, ücret haddi değişmeyeceği için karlarda da hiçbir değişiklik olmayacaktır.”³³

Dış ticaret yoluyla emekçinin gelirini harcadığı ücret mallarının ithal edilmesi ülkedeki mal miktarının ve çeşitliliğinin artmasını sağlayacak, ücret mallarını ucuzlatacak ve kar oranlarını arttırarak sermaye birikimi için güçlü bir dürtü oluşturacaktır. Bu nedenle Ricardo Tahıl Yasaları'nı eleştirmiş ve dış ticarete korumacılığın azaltılmasını savunmuştur. Çünkü bunlar emekçinin tükettiği malların fiyatlarını arttırarak karları azaltmaktadır. Ricardo, tarım ürünleri üzerindeki korumanın kaldırılmasını ısrarla savunurken, sanayi ürünlerinin korunmasını önemli bir konu olarak görmemiştir. Çünkü Ricardo'ya göre sanayi ürünleri üzerindeki korumalar, sanayi ürünlerinin fiyatını arttıracak ve bu alanda kar oranları yükselecektir. Yükselen kar oranları yeni yatırımları bu alana çekecek ve uzun dönemde karlar eski düzeyine inecektir. Dolayısıyla sanayi ürünleri üzerindeki koruma karlar üzerinde sürekli bir etkiye yol açmamaktadır. Ona göre, sadece tarımsal ürünler üzerindeki koruma karlar üzerinde sürekli bir etkiye neden olabilir. Bu etki de ücretleri yükselterek karların azalmasına neden olduğu için olumsuzdur.

VI. SONUÇ

1. Ricardo'da kar sermaye birikiminin ve büyümenin temelinde yer alan bir kazançtır. Büyümenin sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi için emeğin yeniden üretilmesinde kullanılacak olan emek miktarının aynı kalması veya azalması gerekir. Bu üretimden kara giden payın artması anlamına gelmektedir. Karların belirlenmesi ve bunların birikime dönüşmesi gelişme tahlilinin özünü oluşturmaktadır. Ricardo'ya göre kar oranlarının azalmaması, sermaye birikimine yol açacak ve ekonominin gelişmesini sağlayacaktır. Kar oranlarını düşüren her şey de birikimi azaltarak ekonomiyi

---

makineyi kullanmaya başlar ve kar oranı tekrar normal düzeye iner. Bu nedenle Ricardo uzun dönemde sermaye birikimi sürecinde tarımda azalan verim eğiliminin hakim olduğunu düşünür ve sermaye birikimi ve iktisadi gelişme analizi ile güçlü genellemelere ulaşabilmek için tarımda ortaya çıkan teknik gelişmelerin ihmal edilebileceğini kabul eder. Bkz. İbrahim Tanyeri, a.g.e., s.9.

³³ Aym Eser, s.119.

durgunluğa götürecektir. Öyleyse sermaye birikiminin sürdürülebilmesi için kar oranlarının yeterince yüksek olması gerekir. Ancak toplumun gelişmesiyle birlikte tarımda geçerli olan azalan verimler nedeniyle gıda maddelerinin fiyatı yükselecek ve rantlar ile ücretlerin artması kar oranları üzerinde olumsuz bir etkide bulunacaktır.

2. Ricardo ekonominin sürekli olarak gelişmesini sağlayacak olan birikimin payının yani karın, emeğin doğal ücretini oluşturan malların üretim koşulları ile sınırlı olduğunu göstermiştir. Karların aynı kalması veya artması tarım kesimindeki üretim koşullarından ötürü mümkün değildir. Bu durum emeğin kendisini yeniden üretebilmek için gerekli olan malların tarım kesiminde üretilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tarım kesimindeki karlar tarım dışı kesimlerdeki kar oranlarını da belirlemektedir. Ricardo'ya göre kar oranlarını düşüren tek faktör rantların ve ücretlerin yükselmesidir. Öyleyse gıda maddelerinin fiyatını arttıran faktörleri ortadan kaldırmak gerekir. Bu ise tahılın ithal edilerek, yurt içinde fiyatının düşürülmesi sayesinde gerçekleştirilecektir.

3. Ricardo başta olmak üzere tüm klasik iktisatçılar toplumsal servetin nedenleri ve içeriğini açıklarken ticareti değil üretimi temel almışlardır. Sermaye birikiminin olabilmesi için emeğin kendini yeniledikten sonra geriye bir artığın kalması gerekir. Bu artık, sermaye birikimi için gerekli olan karın kaynağıdır. Bu payın büyüklüğü ise emekçiye ayrılan pay ve rant tarafından belirlenir. Emekçiye ayrılan pay ile rant payı ne kadar küçük olursa sermaye birikimine giden pay o kadar büyük olur. Emekçiye ayrılan pay da emekçinin tükettiği malların fiyatına bağlıdır ve bunların fiyatı tarım kesimindeki üretim koşullarından ötürü yükselmektedir. Bu yükseliş karların azalışı ve dolayısıyla birikimin azalmasıyla sonuçlanır. Ricardo'nun bölüşüm teorisinin özünü bu düşünceler oluşturur. Bu düşüncelerle Ricardo bölüşüm ile yeniden üretim arasında bir bağlantı kurmuş olur.

4. Ricardo'ya göre iktisat biliminin temel inceleme konusu gelirin toplumun üç sınıfı arasındaki dağılımının belirlenmesidir. Ricardo'nun bölüşüm teorisine önem vermesinin nedeni sermaye birikimi sorununun bölüşüme doğrudan doğruya bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bölüşüm kapitalist sistemde değişim olayıyla gerçekleştiğinden değer sorunu öncelikli olarak ele alınması gereken konu olmuştur.

7. Ricardo ücret dışı payların yani rantın ve karın belirlenmesini incelerken tarımda azalan getiri koşullarının geçerli olduğunu varsaymış ve diferansiyel rant teorisini geliştirmiştir. Ricardo bu teoriyle ücret dışı

paylardan rantı bir yana bırakarak kapitalizmin uzun dönemli gelişmesi açısından önemli gördüğü kar ile ücret arasındaki ters yönlü ilişkiyi ifade edebilme imkanı bulmuştur. Yine bununla ilgili olarak, tarımda azalan getiri varsayımı ise kar oranının izleyeceği seyri gösterme imkanı vermiştir. Ricardo kar teorisi ile karı, sermayesini biriktiren ve ekonominin gelişmesini sağlayan sınıfın gelirini temsil ettiği için, gelişmeyi sağlayan pay olarak göstermiştir. Oysa rant gelişmenin önünü tıkayan bir engel ve gelişmeyi sürdürecektir olan sınıfın üstüne yüklenmiş bir tür vergi idi. Ricardo kar teorisi ile kapitalist sınıfının çıkarının iktisadi büyüme ile uyumlu olduğunu göstermiştir.

8. Ricardo'ya göre ekonomik büyüme yeterince yüksek bir kar oranına bağlıdır. Sermaye yeterince yüksek kar sağlarsa tasarruf bollaşacak ve ekonomik gelişme, emeğe olan talebin artması ve üretim tekniklerinin gelişmesi sayesinde gerçekleştirilebilecektir. Ricardo için temel sorun uzun dönem durgunluktur; onun için çare arar. Ricardo durgun durumun makine kullanımı, toprağın verimini arttıran tarımsal buluşlar sayesinde geciktirilebileceğini düşünmektedir. Ancak bulduğu temel çare Laissez-faire yani serbest dış ticarettir. Bu nedenle Ricardo tahıl üzerindeki gümrük vergilerinin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Böylece tahılın fiyatı düşecek ve kar oranlarının düşmesi engellenebilecektir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yılmaz. (1980) **Sermaye Bölüşüm ve Büyüme**. Ankara : AÜSBF Yayınları.
- Blaug, Mark. (1958) **Ricardian Economics A Historical Study**. New Haven : Yale University Press.
- Çaklı, Sabri. (1998) **İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi**. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Çaklı, Sabri. (1992) **Klasik İktisadi Düşünce'de Ücret vergileri ve Emekçi Sınıfın Durumu**. Ankara : Yayınlanmamış Çalışma.
- Denis, Henri. (1973) **Ekonomik Doktrinler Tarihi**. (Çev. A.Tokatlı), Cilt I-II. İstanbul : Sosyal Yayınları.
- Fiaschi, Davide : Signorino, Rodolfo. (2003) "Consumption patterns, development and growth: Adam Smith, David Ricardo and Thomas Robert Malthus". **Euro. J. History of Economic Thought**. 10:1 5-24 Spring.
- Kazgan, Gülten. (1997) **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. 7.b., İstanbul : Remzi Kitabevi.

- Kuruç, Bilsay. (1970) **Ricardo İktisadının Bazı Metod Sorunları**. Ankara : A.Ü.S.B.F. Yayınları.
- Ricardo, David.(1997) **Ekonomi Politîğin ve Vergilendirmenin Temel İlkeleri**. (Çev. T.Ertan), İstanbul: Belge Yayınları.
- Roll, Eric. (1973) **A History Of Economic Thought**, third edition, Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall, Inc.
- Savaş, Vural. (2000) **İktisatın Tarihi**, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Selik, Mehmet. (1980) **İktisadi Doktrinler Tarihi**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tanyeri, İbrahim. (2000) "David Ricardo'nun İktisadi Analizi Üzerine", **H.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 18, sayı 2, 2000, s.1-15.
- Taylor, O.H. (1960) **A History of Economic Thought**. London: McGraw-Hill Book Company.
- Üşür, İşaya. (1998) "Unutulmuş Bir Problem: Değer ve Bölüşüm". **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Şubat.

